

Lillhärjåbygget

Antikvarisk kontroll vid restaurering
av Benladan 2009

Lillhärjedalen 1:1, Lillhärjå socken, Härjedalens kommun

Martina Berglund

RAPPORT – JAMTLI 2010:3
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli
Box 709
831 28 Östersund
Tel 063-15 01 00
Fax 063- 10 61 68

© Jamtli, 2010

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbilder: Benladans dörr innan restaurering (digital bild nr 1020847), A-vägg efter restaurering (bild nr Jlm09m043/28), spår av det äldre planktaket (digital bild nr 1020846).

Foto: Martina Berglund, Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
KARTA	4
SITUATIONSPLAN	5
HISTORIK	5
MILJÖBESKRIVNING	6
ANTIKVARISKT RESONEMANG	6
BENÄMNING AV BYGGNADSDELAR	7
BYGGNADSBESKRIVNING	7
Uppgifter om konstruktion	8
Beskrivning av utförda åtgärder	8

Inledning

Lillhärjåbygget är ett fjälljordbruk som ligger mellan Lövnäsullen och Bränden i sydvästra Härjedalen, nära den norska gränsen. På inägorna finns ett 20-tal byggnader. Även fäboden Hackåsullen brukas, samt flera utspridda lador. Lillhärjåbygget är ett kulturresevat sedan 2002 och är länets första kulturresevat. Syftet med resevatet är att bevara landets sista, i väglöst land, liggande fjälljordbruk med fäboddrift.

Länsstyrelsen gav 2009-07-09 (1st d nr 435-9668-09) bidrag till restaurering av benladan inom kulturresevatet. Arbetet har till största delar följt det åtgärdsförslag som upprättats av Jamtli år 2001.

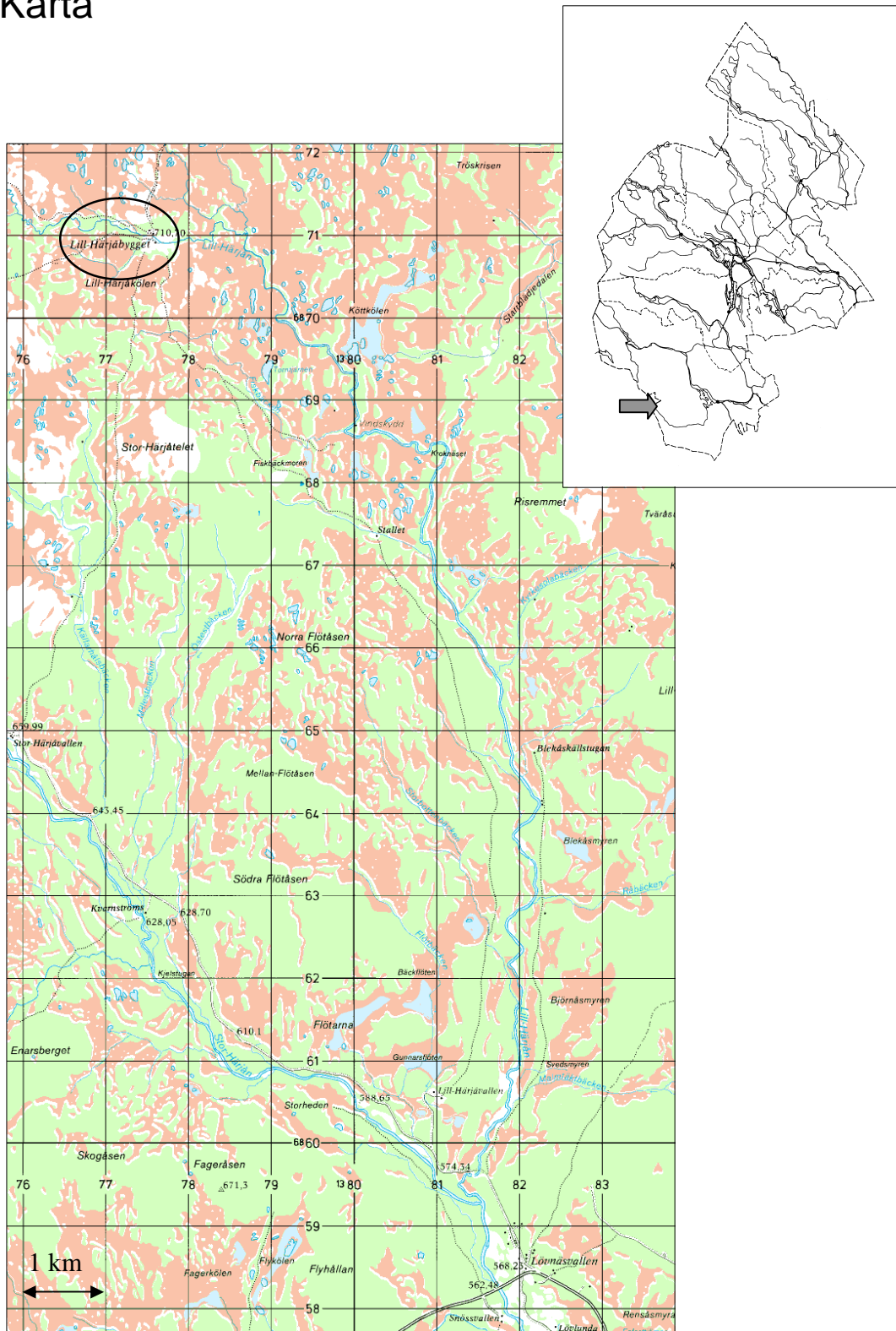
Arbetet har utförts under hösten 2009 och har främst omfattat omläggning av spåntaket och lagning av timrets knutar. Slutbesiktning skedde den 10 december 2009.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Martina Berglund, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier och andra handlingar som rör upprustningen finns i museets arkiv, filmerna har nummer 09m043 och 09m046 . Även digitala bilder finns brända på en cd-skiva tillsammans med övriga handlingar.

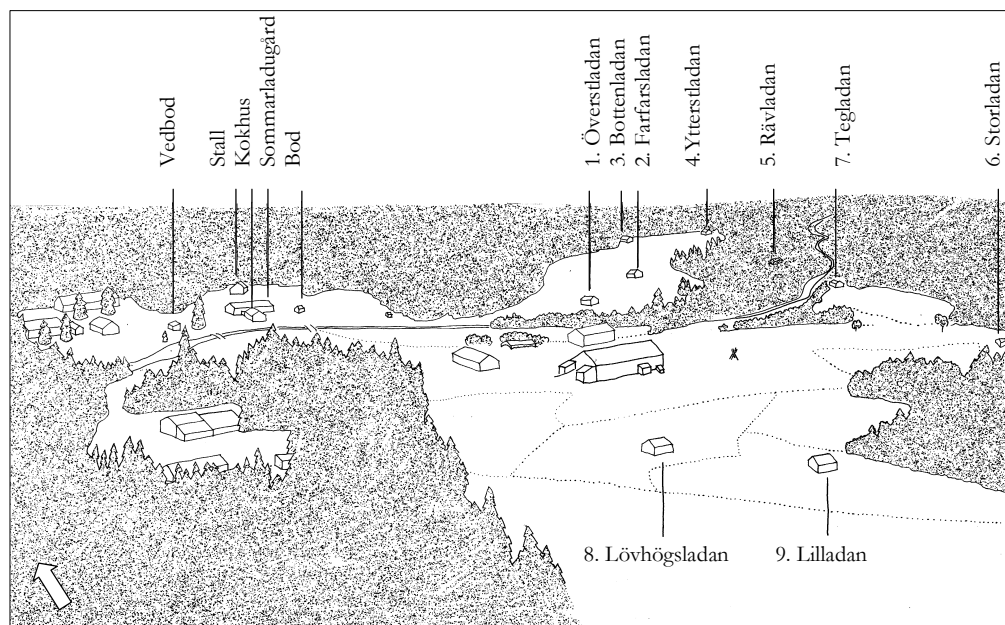
Östersund den 15 januari 2010

Martina Berglund
Antikvarie

Karta

Situationsplan

Historik

Lillhärjäbygget brukas idag av systrarna Ann Eriksson och Eva Eriksson och deras familjer. Fram till i början av 2000-talet sköttes gården av Karin, Anns och Evas mor, och Karins sambo Sture. Det var förfäderna till Karin som i mitten på 1800-talet började bryta mark vid Lillhärjån. Olof Eriksson och Karin Kjelsdotter från Sunnanå blev ägare till skattehemmanet i Lillhärjeådalen år 1874.

I början av 1900-talet slogs årligen all slättermark där det fanns lador. De slättermarker där vinterhässjor nyttjades slogs vartannat år. Det ena året slog man uppströms gården och det andra nedströms. Än idag drivs gårdens jordbruk traditionellt, d v s i form av odling, slätter, fritt skogsbete och fäboddrift. Ladorna på inägorna nyttjas årligen för att förvara vinterfodret medan utmarksladorna inte används.

Benlidan är gårdens äldsta byggnad. Boden har utnyttjats som förvaringsutrymme för slätterverktyg och djurben. Av benen kokades buljong till rävar då Karins morbror hade rävfarm under några år på 1930-40-talet. Han hade 100-talet rävar och tjänade pengar på att sälja rävskind till England och USA.

Boden är timrad och liten till storleken. Årtalet 1841 finns inristat ovanför dörren. Byggnaden påminner om ett härbre men timret är inte draget vilket gör att huset inte är tätt. Huset har någon gång höjts med två stockvarv. På baksidan finns en gödselglugg som sitter förhållandevis högt på väggen. Spåntaket lades senast om sommaren 1952.

Miljöbeskrivning

Gården är belägen 710 meter över havet och är omgiven av vidsträckta myrmarker med Vedungsfjället och Milstenshåga i väster. Till gården tar man sig på stigar från Bränden eller Stor-Härjåvallen.

Antikvariskt resonemang

Målsättningen med en upprustning av gårdens byggnader är att slå vakt om anläggningens nuvarande karaktär.

Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen av gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad. Dessa skador har reparerats. Vid reparationen har material, framställningsteknik och hantverksteknik varit av traditionellt slag. Den slutliga upplevelsen av hela byggnaden eller enskilda detaljer är densamma som före insatsen.

Trots att insatser måste göras, är meningen med varje allvarligt syftande restaurering att man efter avslutad insats drar sig tillbaka så omärkligt som möjligt. De enskilda, befintliga byggnadsdelarna ska bevaras så långt som möjligt, för att som ”originaldelar” kunna berätta om gångna tiders liv och de förändringar som med åren krävt ändringar och omdisponeringar i byggnaderna. Varje del som byts ut kan bara berätta om hur man tänkte och gjorde i början av 2000-talet.

Benämning av byggnadsdelar

I följande beskrivning av utförda arbeten utgår märkningen från vägg A som är vägg med huvudingång. Därefter märks väggarna medsols med B, C och D. Syllstockarna får nummer 1 och på övriga stockar fortsätter numreringen uppåt. Tredje stocken nedifrån på ingångsväggen får alltså beteckningen A3.

Byggnadsbeskrivning

Benladan i augusti -08 (bild nr 08M036/01).

Uppgifter om konstruktion

Grund: Marksten

Antal stockar i långvägg: 7

i gavelvägg: 8+ lös A0

Lägsta stocken i: långvägg

Timmer & knut: ½ -klov utom 2 nedersta varven som är rundvirke.

Mitthals- och ladknut, olika långa fasningar, $168/6 = 28$ cm.

Bottenbjälklag: Golv i AC-riktn. Mot C; & BD-riktn. Mot C. Spräckt ½ klov, diam. 25-30 cm. Spräckta sidan upp.

Nuvarande takkonstruktion: 1 mittås och 1 sidås/takfall. Ytterst spräckt spån.

Övrigt: Följare på långväggarnas insidor.

Beskrivning av utförda åtgärder

Timmer

I åtgärdsförslaget från 2001 anges att ladan ska demonteras helt för att stockar ska kunna bytas. Detta genomfördes inte vid restaureringen eftersom det visade sig att timret var i så pass gott skick att utbyte inte var nödvändigt. Däremot var några knutskallar dåliga, vilka nu har lagats.

A-vägg	Vid A3, A4 och A5 mot D har knutarna ilagats.
B-vägg	Hammarbandet har bytts i sin helhet. Urhuggningar och detaljer har överförts från den gamla stocken.
C-vägg	C0 var rötad i ytveden och har därför bilats av till friskt trä.
D-vägg	Den tidigare lösa knuten vid D3 har fästs med dymlingar.

Det bytta hammarbandet på B-vägg (bild nr 09m043/19).

A-vägg efter restaurering (bild nr 09M043/28).

B-vägg efter restaurering (bild nr 09M043/29).

C-vägg efter restaurering (bild nr 09M043/30).

Lösa och trasiga knutskallar
vid A- och D-vägg (digital bild
nr 7143).

D-vägg efter restaurering (bild nr 09M043/34).

Lagningar vid A-D-hörn (bild nr 09m046/06).

- Grund** Huset har lyfts och riktats åt alla håll. Det har också dragits ihop så att knutarna nu är raka. Vid BC-hörn har en sten lagts in då hörnet var lågt.
- Tak** Spåntaket var i dåligt skick och läckte in. Taket var tidigare ett planktak med knäppta brädor. Rester av detta finns kvar under spånet.
- De handspäntade spånen var lagda från vänster till höger och spikade med trådspik. Under spånen ligger taktron av 5-6" och 7" bräder. Under dessa finns rafter som är återanvända från det gamla taket. Innertaket består av delvis spräckta halvklovor och bakar från kransågat virke. Ovanpå detta ligger torv.

Spår av benladans tidigare planktak (bild nr 09M043/15).

Spåntaket innan omläggningen (bild nr 08M036/05).

Taket under restaurering (digital bild nr 30290, foto Daniel Åkerman).

Det färdigrestaurerade spåntaket (bild nr 09m046/02).

Taket demonterades för att byta spånnet. All tro har nytillverkats av bräder från gårdens såg i samma dimensioner som tidigare. Två av benladans rafter har återanvänts medan två stycken nytillverkades.

Spånen har spikats från vänster till höger med knivsidan ner. Dessa är överblivna spån från renoveringen av Storsjö kapell som funnits på lager på gården i några år.

Nya vindskivor, vatt- ochnockbrädor har tillverkats av fura som sågats på gården.

Dörr

Dörrens gåt har lagats, gångjärnen har justerats och dörren har riktats.

Dörren innan justering (digital bild nr 1020847).

Timmermannen Daniel Åkerman vid benladan efter genomförd restaurering (bild nr 09m046/12).

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2010

ISSN 1654-2045

- 2010:1 Hunge kapell – Antikvarisk kontroll vid restaurering 2008-2009
Martina Berglund
- 2010:2 Älvros klockstapel – Antikvarisk kontroll vid restaurering 2009
Martina Berglund
- 2010:3 Lillhärjåbygget – Antikvarisk kontroll vid restaurering av Benladan 2009
Martina Berglund
- 2010:4 Högen – Antikvarisk kontroll vid restaurering av härbre (byggnad IX), 2009
Martina Berglund